

AN ANALYSIS OF ECONOMIC ACTIVITY LEARNING PROCESSES AND INCOME DISTRIBUTION OF COMMUNITES ADOPTING SUFFICIENCY ECONOMY DEVELOPMENT PROGRAM

Somsri Jinawong

ABSTRACT

The objectives of this study were 1) to investigate the concept of sufficiency economy development program from past to present 2) to analyze economic activity learning processes in the communities adopting sufficiency economy development program 3) to analyze income distribution of communities adopting sufficiency economy development program. Documentary research, qualitative research (in-dœpth interview, group interview, participatory observation and non-participatory observation) and quantitative research methodologies (Decomposability by means of Gini Coefficient in analyzing income distribution) through 123 household samplings in Ban Sukjai community, Kalasin province and 49 household samplings in Phor Pheng community, Mahasarakham province were employed respectively. The findings were as follows :

1) The concept of sufficiency economy development program from past to present was sufficient mode of living with the emphasis on humanization, freedom and coexistence. 2) Economic activity learning processes in the communities depended upon learning factors, external, internal and environmental context. The existing learning processes was seen at the individual and group levels from different learning sources outside and inside the communities. Faith played a crucial role as learning basis, which varied in accordance with the community proficiency through its own selective process. 3) In considering sources of major and supplementary income. It revealed the betterment and equity of income distribution in the communities adopting sufficiency economy development program as shown by means of Gini coefficient, which lower than before the communities adopting sufficiency economy development program.

การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนา แบบเศรษฐกิจพอเพียง

สมศรี จินะวงษ์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวความคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน 2) วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) วิเคราะห์การกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม) และวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (วิธี Decomposability โดยใช้ Gini Coefficient เป็นตัวบ่งชี้การกระจายรายได้ที่เกิดขึ้น) โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 123 ครัวเรือนในชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์และจำนวน 49 ครัวเรือนในชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคาม ตามลำดับ

ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวความคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน คือมี “ความรู้จักพอ” เป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญกับ “ความเป็นมนุษย์” “ความเป็นอิสระ” และ “การดำรงอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่ง” 2) กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนมีองค์ประกอบการเรียนรู้ที่คล้ายคลึงกัน คือประกอบด้วยปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและการรวมกลุ่มจากแหล่งเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยใช้ “ศรัทธา” เป็นฐานในการเรียนรู้ แต่แตกต่างกันบนพื้นฐานศักยภาพของแต่ละชุมชนโดยชุมชนมีกระบวนการคิดสรรสิ่งที่เหมาะสมกับตนเองได้ดีกว่าการคัดสรรที่คนอื่นมาจัดกระทำให้ 3) เมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของรายได้ทั้งรายได้หลักและรายได้เสริม พบว่าหลังจากที่ชุมชนใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังแล้ว การกระจายรายได้ของคนในชุมชนดีขึ้น โดยได้รับการแบ่งสรรประโยชน์ที่ได้จากการผลิตอย่างยุติธรรม แสดงด้วยค่า Gini Coefficient ของแต่ละชุมชนมีค่าต่ำกว่าเดิมที่ชุมชนยังมีได้ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง

ความเป็นมา

การพัฒนาประเทศในรอบสี่ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยเลียนแบบอย่างความสำเร็จของตะวันตกด้วยการปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาไปสู่การทำให้ทันสมัยด้วยการเลือกใช้ทฤษฎีการพัฒนาแบบไม่สมดุล (unbalanced growth) โดยมุ่งให้คนส่วนหนึ่งซึ่งเป็นจำนวนน้อย (นายทุน) เติบโตก่อนโดยละเลยคนส่วนใหญ่ ด้วยความเชื่อที่ว่า การสะสมทุนของนายทุนเหล่านั้น จะทำให้การพัฒนาทางเศรษฐกิจสำหรับประเทศกำลังพัฒนาเป็นไปในอัตราที่สูง ซึ่งจะส่งผลต่อการจ้างงาน การเพิ่มผลผลิต และการเพิ่มรายได้หรืออำนาจซื้อแก่ประชาชน ลักษณะของความเจริญจะเป็นไปแบบ Trickle down effect คือ ค่อย ๆ กระจายจากส่วนบนสู่ส่วนล่าง กล่าวคือ การกระจายผลประโยชน์ที่เกิดจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นายทุนจะเป็นคนกลุ่มแรกที่ได้รับผลประโยชน์ก่อนแล้วจึงส่งผ่านไปสู่คนทั่วไปและแรงงานในรอบที่สอง (คือได้รับประโยชน์จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจทางอ้อม) ซึ่งหมายความว่าสัดส่วนของผลประโยชน์ที่คนกลุ่มหลังได้รับจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจย่อมน้อยกว่าคนกลุ่มแรกเสมอ

เราจึงพบว่าการพัฒนาในแนวทางนี้ ยิ่งพัฒนาช่องว่างของความแตกต่างในการกระจายรายได้ก็ยิ่งมากขึ้น ซึ่ง รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2531: 1039-1041) ได้ชี้ให้เห็นว่า ประชาชนในชนบทได้พยายามปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ไม่สมดุลซึ่งประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง การสนองตอบของเกษตรกรที่มีต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาดังกล่าว ได้แก่ การปรับตัวด้านการผลิต (โดยการขยายพื้นที่การเพาะปลูก) การปรับตัวด้านการเลือกใช้เวลา (โดยการใช้เวลาในการทำงานหารายได้นอกไร่นามากขึ้น) การย้ายถิ่นภายในประเทศ และการย้ายถิ่นออกนอกประเทศ แต่ช่องทางเหล่านี้กำลังปิดตัวลงในอนาคต แต่ประชาชนในชนบทก็มิได้อยู่หนึ่ง นอกเหนือจากแนวทางการปรับตัวดังที่กล่าวมานี้แล้ว ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังปรับตัวด้วยการปรับเปลี่ยนแนวความคิดหันกลับไปสู่การพัฒนาตามแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เคยใช้ได้ผลดีในอดีต ประกอบกับพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชทาน เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ว่า

“...ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้จะไม่ถึงครึ่ง อาจจะเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็จะสามารถที่จะอยู่ได้ การแก้ไขจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดือดร้อน แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ก็จะสามารถที่จะแก้ไขได้...”

เศรษฐกิจพอเพียงจึงได้รับความสนใจจนเป็นกระแสสังคมในวงกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังจากที่ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจเมื่อปลายปี 2539 ซึ่งส่งผลกระทบเป็นวงกว้างต่อชีวิตของผู้คนเกือบทุกระดับในสังคมไทย สืบเนื่องมาจากเรื่องเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง

◆ การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชน ◆
ที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง

กับวิถีชีวิตของผู้คนโดยตรง การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน อย่างน้อยที่สุดก็เป็นไปเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิต จึงเกี่ยวพันกับชีวิตของผู้คนตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน สังคม ประเทศ

โดยที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ครองเวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์นั้นใช้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ถ้าจะให้เศรษฐศาสตร์มีคุณค่าอย่างแท้จริงในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ก็จะต้องให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่าง เป็นกิจกรรมในการสร้างสรรค์คุณภาพชีวิตและพัฒนาศักยภาพเพื่อชีวิตที่ดีงาม (พระธรรมปิฎก, 2541: 65-68)

ขณะนี้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) เพื่อนำทางให้การพัฒนาประเทศให้เป็นที่ไปในทางสายกลางแล้ว ทั้งนี้โดยกำหนดเป้าหมายไว้เพื่อลดความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิต

สำหรับเศรษฐกิจพอเพียงในสภาพสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมเปิด ชาวบ้านจำเป็นต้องมีการคัดสรรสิ่งที่เหมาะสมกับตนเองตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้กล่าวไว้ในคำนำในงานวิจัยของ อาริยา เสวตอมาร์ (2542) เรื่อง “ผ้าป่าข้าว: บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน” ว่า “ในการปรับตัวกับบริบททางสังคมปัจจุบัน ซึ่งชาวบ้านต้องดิ้นรนต่อสู้กับพลังต่าง ๆ ทางสังคมหลายด้าน ด้านหนึ่งนั้น ชาวบ้านเข้าใจดีว่าพวกเขาไม่สามารถแยกตนเองออกจากระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ได้ ขณะที่อีกด้านหนึ่งชาวบ้านก็ต้องพยายามสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ ๆ ขึ้นมา เพื่อการปรับตัวกับระบบตลาดและรัฐ” ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยสนใจที่จะทำการศึกษาว่าเกิดขึ้นและพัฒนาได้อย่างไร และส่งผลกระทบต่อการกระจายรายได้ที่เกิดขึ้นหรือไม่

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน
2. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง
3. เพื่อวิเคราะห์การกระจายรายได้ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง

ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตในการวิจัยดังนี้คือ ผู้วิจัยเลือก “ชุมชน” เป็นพื้นที่หรือสนามที่ใช้ในการศึกษา โดยเลือกแบบเฉพาะเจาะจงในชุมชนที่ใช้เศรษฐกิจพอเพียงที่ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งและได้รับการยกย่องจากทางราชการให้เป็นที่ศึกษาดูงานของชุมชนอื่น

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การดำเนินเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน ด้วยการพึ่งตนเอง โดยใช้ “ปัญญา” เป็นฐานในการสร้างองค์ความรู้ และมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การดำเนินกิจกรรมของมนุษย์ ด้วยการเชื่อมโยงความรู้ ประสบการณ์ ทักษะการที่มี เพื่อจัดการกับปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น โดยมีองค์ประกอบของการเรียนรู้ประกอบด้วยปัจจัยในการเรียนรู้ ลักษณะการเรียนรู้ และแหล่งของการเรียนรู้

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวกับการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรร สินค้าหรือบริการ

การกระจายรายได้ หมายถึง การแบ่งสรรประโยชน์ที่ได้จากการผลิตอย่างยุติธรรม โดยไม่คำนึงว่าบุคคลหรือครอบครัวเหล่านั้นเป็นปัจจัยการผลิตหรือเจ้าของปัจจัยการผลิตประเภทใด

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในระดับจุลภาคในชุมชนที่ใช้การพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงใน 2 ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ประสบความสำเร็จในการนำแนวคิดนี้มาใช้ในระดับหนึ่ง โดยในการวิจัยจะแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน โดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยศึกษาจากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และทำการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Induction Analytical)

ขั้นตอนที่ 3 เป็นกรวิเคราะห์การกระจายรายได้ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยจะศึกษาจากการเก็บข้อมูลในเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้น และเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 123 ครัวเรือนในชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์ (จากจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 303 ครัวเรือน) และ 49 ครัวเรือนในชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคาม (จากครัวเรือนทั้งสิ้นจำนวน 57 ครัวเรือน) และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธี Decomposability โดยใช้ Gini Coefficient เป็นตัวชี้บอกในเรื่องของการกระจายรายได้

ผลการวิจัย

1) แนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน มีทั้งจุดร่วมและจุดต่าง ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยมีจุดร่วมคือมี “ความรู้จักพอ” เป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งให้ความสำคัญกับ “ความเป็นมนุษย์” “ความเป็นอิสระ” และ “การดำรงอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่ง” และสำหรับจุดต่างคือด้านการผลิตนอกเหนือจากเป็นไปเพื่อสนองความต้องการในการบริโภคของครัวเรือนแล้วยังเป็นไปเพื่อการค้า ด้านการบริโภคนอกเหนือจากเป็นไปเพื่อสนองความต้องการในการดำรงชีวิตแล้วยังเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านการแลกเปลี่ยนเป็นไปในระดับชุมชนในลำดับแรก ในระดับประเทศ และระดับโลกเป็นลำดับถัดไปโดยอาศัยเครือข่าย ด้านการจัดสรรหรือการแบ่งปันเป็นไปทั้งในระดับชุมชนและระดับรัฐ

2) กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนมีองค์ประกอบการเรียนรู้ที่คล้ายคลึงกัน คือประกอบด้วยปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและการรวมกลุ่ม จากแหล่งเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยใช้ “ศรัทธา” เป็นฐานในการเรียนรู้ แต่แตกต่างกันบนพื้นฐานศักยภาพของแต่ละชุมชนโดยชุมชนมีกระบวนการคัดสรรสิ่งที่เหมาะสมกับตนเองได้ดีกว่าการคัดสรรที่คนอื่นมาจัดกระทำให้

3) เมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของรายได้ทั้งรายได้หลักและรายได้เสริม พบว่าหลังจากที่ชุมชนใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังแล้ว การกระจายรายได้ของคนในชุมชนดีขึ้นในทั้งสองชุมชน โดยปรากฏว่าทั้งสองชุมชนต่างมีค่า Gini Coefficient ต่ำกว่าเดิมที่ชุมชนยังมีได้ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง (ชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีค่า Gini Coefficient ก่อนใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังจากรายได้หลัก = 0.840 รายได้เสริม = 0.655 และหลังจากที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง ค่า Gini Coefficient จากรายได้หลัก = 0.163 รายได้เสริม = 0.601 และสำหรับชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคาม มีค่า Gini Coefficient ก่อนใช้แนวทางการพัฒนา

แบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังจากรายได้หลัก = 0.727 รายได้เสริม = 0.532 และหลังจากที่ใช้
แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังจากรายได้หลัก = 0.163 รายได้เสริม = 0.475)

อภิปรายผล

การที่ชุมชนใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง (สามารถพึ่งตนเอง พึ่งพาซึ่งกัน
และกัน และมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม) บนฐานของ
ศักยภาพของแต่ละชุมชน โดยในชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์ กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทาง
เศรษฐกิจของชาวบ้านเริ่มต้นจาก “ศรัทธา” ที่มีต่อกัลยาณมิตร (คือตัวผู้นำ) ซึ่งอยู่ในเพศของ
บรรพชิต ทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา โดยที่มิได้เกิดความตระหนัก และ
จากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรร
ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้และมีการพัฒนาจากกิจกรรมหนึ่งไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ค่อย ๆ เปลี่ยน
จากการใช้ “ศรัทธา” เป็นตัวนำในการรับรู้ มาเป็นการใช้ “ปัญญา” เป็นฐานในการเรียนรู้ ซึ่ง
ลักษณะการเรียนรู้ดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ที่เรียกว่า “กระบวนการธรรม” (พระราช-
วรมณี, 2539) โดยมีสถาบันศาสนาเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยการนำเอาคำสอนทาง
ศาสนามาสอดแทรกในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในระบบ
เศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาวบ้านสามารถเชื่อมโยงการพัฒนาทางวัตถุและการพัฒนาทางจิตใจ
ด้วยการเดินทางสายกลาง ไม่สุดโต่งหรือโน้มเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง

สำหรับในอีกชุมชนหนึ่งคือชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคาม กระบวนการเรียนรู้กิจกรรม
ทางเศรษฐกิจก็ยังคงอาศัย “ศรัทธา” ที่ชาวบ้านมีต่อผู้นำเป็นฐานในการพัฒนาการเรียนรู้ แต่
“ศรัทธา” ที่มีต่อผู้นำไม่เพียงพอที่จะทำให้ชาวบ้านเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาได้ จำเป็นต้อง
ใช้การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยการ “ปลุกกระตุ้น” และ “สร้างจิตสำนึก” อย่างต่อเนื่องของ
ผู้นำชุมชน เริ่มตั้งแต่การรวมคน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับ
ประโยชน์ ประกอบกับ “การมีโอกาสเข้าถึงแหล่งทรัพยากร” ทำให้ชุมชนสามารถกำหนดสิทธิของ
ชุมชนบนพื้นฐานของการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและ
พึ่งตนเองได้บนฐานของการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามศักยภาพของชุมชน

การที่ทั้งสองชุมชนต่างใช้ “ศรัทธา” เป็นฐานในการเรียนรู้ เป็นเพราะข้อจำกัดในด้
การศึกษาของชาวบ้านที่มีการศึกษาเพียงการศึกษาภาคบังคับ ทำให้การรับรู้ของชาวบ้านใช้
“ความรู้สึก” มากกว่า “ความรู้” และการที่สามารถแปรเปลี่ยนจากการใช้ “ศรัทธา” มาเป็นการใช้
“ปัญญา” ของชาวบ้านได้นั้น เกิดขึ้นจาก “ผู้นำ” เป็นสำคัญ โดยในกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น
ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ**ในด้านการผลิต** ได้ให้ความสำคัญกับ “การดำรงอยู่ร่วมกัน